

DROBCI IZ BILATERALNIH ODNOSOV MED ZRN IN SFRJ (1970 – 1972)

Članek govori o nekaterih drobcih iz diplomatskih bilateralnih odnosov med ZRN in Jugoslavijo po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov leta 1968, v letih 1970 – 1972. Jugoslavija je vse od nastanka ZRN, celo v času prekinjenih diplomatskih odnosov bila nekakšen Sonderfall zahodno nemške zunanje politike. V članku je govor o pomenu kanclerja Willyja Brandta in njegovo "nove vzhodne politike" (neue Ostpolitik) za bilateralne odnose med ZRN in Jugoslavijo. Jugoslavija je trdno podpirala Brandtova Ostpolitik. Njen pomen za ZRN pa se je izkazal tudi v tem, da je zahodnonemška zunanja politika obšla Hallsteinovo doktrino in leta januarja 1968 ponovno vzpostavila diplomatske odnose z njo. Tudi najbolj trd oreh v medsebojnih odnosih – vprašanje odškodnine za storjene nacistične zločine v Jugoslaviji – je bil leta 1973 sicer kompromisno a vendarle rešen s tako imenovanim Brionskim sporazumom. Na osnovi nemških diplomatskih virov avtor v nadaljevanju prikazuje diplomatsko dogajanje za ureditev teh vprašanj, še posebej vprašanja odškodnine, (Wiedergutmachung). Nesporno so neuslišane zahteve Jugoslavije po odškodnini na eni strani in vsaj navidezno izboljšanje odnosov Jugoslavije z NDR, po zaledenitvi, ki jo je sprožila vojaška intervencija sil Varšavskega pakta na ČSSR, prispevala k ohlajanju odnosov s ZRN v letu 1970, čeprav seveda nikakor ni mogoče trditi, da so se zamrznili. Iz Brandtovega zapisa pogovorov s Titom namreč jasno izhaja, da je Tito podprl Brandtove napore pri urejanju odnosov v NDR. V članku je podrobno opisana i jugoslovanska vloga pri reševanju ugrabljenega letala "Lufthanse", 29. 10. 1972. Letalo "Lufthanse" s teroristi pa je pristalo na letališču v Zagrebu in v "trgovanje" s teroristi je bila tako vsaj posredno umešana tui Jugoslavija, razpeta med prijateljskimi Palestinci/neuvrščenimi in prijateljsko ZRN.

Ključne besede: ZRN, Jugoslavija, bilateralni odnosi, Tito, Brandt, nova vzhodna politika, odškodnina, palestinski teroristi v Zagrebu 1972

1. Uvod

Jugoslavija je vse od nastanka ZRN, celo v času prekinjenih diplomatskih odnosov bila nekakšen Sonderfall zahodno nemške zunanje politike. Bila je med prvimi državami, ki so navezale diplomatske stike z Zvezno republiko Nemčijo (leta 1951). Jugoslovanska politika je v času najhujšega spora s Sovjetsko zvezo podpirala nemška stremljenja k ponovni združitvi na osnovi svobodnih in demokratičnih volitev. Združena Nemčija naj bi po jugoslovanskem takratnem mnenju imela tudi pravico do ponovne oborožitve, da bi mogla braniti svojo neodvisnost.¹ V skladu s splošno kritiko sovjetske politike je jugoslovanski tisk v zgodnjih petdesetih letih označeval vzhodno Nemčijo/NDR kot deželo, v kateri vladata "brezobzirnost in brutalnost sovjetskega terorja".² Že leta 1949 pa so najvidnejši jugoslovanski politiki ostro napadali sovjetsko politiko do združitve Nemčije.

¹ Thomas Brey, "Bonn and Belgrad, Osteuropa", *Zeitschrift für Gegenwartfragen des Ostens*, 29, 1979, 634.

² *Borba* (Beograd), 28. 6. 1953.

Ta naj bi sicer nastopala s parolo po združitvi Nemčije, vendar naj bi njen bil cilj le, da bi združeno Nemčijo pripeljati pod sovjetski vpliv, sicer pa naj bi postala delitev dokončna.³ Na ta način se je jugoslovanska politika povsem približala bonskim stališčem pri reševanju nemškega vprašanja.

Zaradi takega stališča do reševanja nemškega vprašanja je bila Jugoslavija za ZRN pomembna zunanjepolitična partnerica. Tako je na primer tudi za nemško znanost nesporno, da so bili za Bonn dobri odnosi Jugoslavijo željeni tudi zaradi tega, ker je Beograd po prekinitvi odnosov s Sovjetsko zvezo postal središče "nacionalnega in reformističnega komunističnega gibanja". Jugoslavije je v prvi polovici petdesetih let s ameriško gospodarsko in vojaško pomočjo, lahko utrdila svojo drugačno pozicijo med komunističnimi državami in do spomladi 1955 okrepila svojo ne-blokovsko, neuvrščeno zunanjo politiko. Skratka na zunanje političnem področju se je razvila v upoštevanja vredno državo, s katero je bilo pametno biti v dobrih odnosih, če želiš preko nje uresničevati svojo politiko.

Poseben odnos ZRN do Jugoslavije se je kljub prvi in edini uporabi tako imenovane Hallsteinove doktrine v mednarodnih odnosih ZRN, v drugi polovici petdesetih let in prekinitvijo diplomatskih odnosov, ostal na zavidljivi ravni. Jugoslavija je trdno podpirala zahodnonemško *Ostpolitik* kanclerja Willyja Brandta. Njen pomen za ZRN pa se je izkazal tudi v tem, da je zahodnonemška zunanja politika obšla Hallsteinovo doktrino in leta 1968 ponovno vzpostavila diplomatske odnose z njo. Tudi najbolj trd oreh v medsebojnih odnosih – vprašanje odškodnine za storjene nacistične zločine v Jugoslaviji – je bil leta 1973 sicer kompromisno a vendarle rešen s tako imenovanim Brionskim sporazumom.

Vrata bilateralnega sodelovanja med obema državama so bila s ponovno navezavo diplomatskih odnosov, na stežaj odprta. Jugoslovanska stran je bila prepričana, da bo z neposrednimi diplomatsko-političnimi stiki in pogovori lahko zlasti izboljšala svoj gospodarsko finančni položaj ter zadovoljivo rešila ključni vprašanji socialnih vprašanj gastarbajterjev in zajezila delovanje jugoslovanske emigracije, nemška stran pa si je želela podpore, potrditve, razširitve in olajšanja uresničitve nove vzhodne politike. V prvi polovici sedemdesetih let so se bilateralni stiki še zelo intenzivirali, čeprav so se pretežno vrteli okoli vprašanja odškodnine (finančnih vprašanj). Že v letu 1970 najdemo v Političnem arhivu nemškega zunanjega ministrstva množico dokumentov, ki govorijo o tem, da so to vprašanje obravnavali na različnih ravneh.⁴

³ Več glej govor Edvarda Kardelja pred jugoslovansko skupščino, 27. 12. 1949 v: Edvard Kardelj, *Problemi naše socialističke izgradnje*, III, Beograd 1960, 95 in 278.

⁴ Glej med drugim dokumente v: Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (dalje: Akten), Band 1, 1970, München: Oldenborg, dokument 99: Botschafter Jaenicke, Belgrad, an das Auswaertige Amt, weitere Behandlung jugoslawischer Wiedergutmachungsforderungen, 7. 3. 1970; dokument 186: Aufzeichnung des Ministerialdirektors Groeper. Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 27. 4. 1970; Band 2, dokument 404: Ressortbesprechung – Wiedergutmachung Jugoslawien, Wiedergutmachung Osteuropa im allgemein, 20. 8. 1970; dokument 281: Aufzeichnung des SS Frank, 24. 6. 1970, Geheim. PAAA, Bestand 150: Band 210: Aufzeichnung de Ministerialdirektors Féaux de la Croix, Bundesministerium fuer Finanzen, Betr.: Gespraech mit dem jugoslawischen Botschafter Perišić zwischen 04. und 07. 08. in Cavtat ueber Wiedergutmachung, 12. 8. 1970; Aufzeichnung des StS Freiherr von Braun, Betr.: Wiedergutmachung an jugoslawischen Opfer des Nationalsozialismus, 24. 8. 1970; Band 217: Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Keller, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 13. 11. 1970; Aufzeichnung des Ministerialdirektors von Staden, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 17. 11. 1970; Aufzeichnung des Ministerialdirektors Herbst, Betr.: Jugoslawische Wiedergutmachungsforderungen, 19. 11. 1970; Band 218: Aufzeichnung des Staatssekretaers Bahr, BKA, Betr.: Ergebnisse der Staatssekretaerbesprechung ueber Wiedergutmachung an Jugoslawien, 20. 11. 1970.

Kljub temu je bilo še leta 1969 z nemške strani zaznati nekakšno zadržanost do jugoslovanskih zahtev. Zadržanost Bonna gre pripisati tudi dejstvu, da so bile za september 1969 razpisane parlamentarne volitve. Kazalo je in bilo tudi uresničeno, da bo spet prišlo do velike koalicije, to pot z SPD kot večinsko stranko. Brandt bi/je tako postal zvezni kancler. Zato je bilo pričakovati nadaljevanje take politike do Jugoslavije, kot jo je Brandt načrtoval kot zunanji minister. Še pred volitvami avgusta 1969 je državni sekretar na zunanjem ministrstvu Georg Ferdinand Duckwitz v pismu ministru Brandtu nakazal oziroma predlagal nadaljevanje take politike, saj je po njegovem mnenju imela Jugoslavija posebno vlogo v zahodno nemški *Ostpolitik*. Med drugim je o bodoči nemški zunanji politiki zapisal: "... Za druge države vzhodnega bloka, v tej povezavi Kitajska in Jugoslavija ne sodita mednje, velja, da je treba voditi... strpno in potrpežljivo politiko. Dosedanji rezultati so kljub nekaterim neuspehom, ohrabrujoči.

c) Odškodnino Jugoslaviji naj se, takoj ko bo na voljo potrebno gradivo, reši v velikodušnem smislu. Z rešitvijo tega problema je zagotovljeno tesno in prijateljsko sodelovanje..."⁵

Ko je sredi leta 1969 odhajal iz Beograda veleposlanik ZRN Peter Blachstein⁶ je napisal zaključno poročilo o svojem delu, ki je lepa analiza notranje in zunanje politike Jugoslavije ter bilateralnih odnosov. Blachstein je bil v svoji analizi sicer manj navdušen nad razvojem bilateralnih odnosov, vendar kljub temu prepričan, da se razvijajo dobro in da je možnosti za še boljši razvoj odnosov na pretek. Zanimivo je, da na prvo mesto med vprašanji, ki zadevajo bilateralne odnose ni postavil vprašanja odškodnine, temveč je nanj postavil vprašanje "gastarbajterjev", ki mu je pripisal veliko vlogo. Posebej je v tem kontekstu izpostavil strokovno izobraževanje gostujočih delavcev, ki si ga jugoslovanska stran želi. Na ta način bi Jugoslavija pridobila večje število strokovnjakov, na drugi strani pa si na noben način ne želi "izvoza" strokovnjakov. Vprašanje odškodnine po njegov mnenju ni bilo v vrhu zanimanja jugoslovanskih oblasti, kar štejem za njegovo napačno oceno. Bonnu je zatrjeval, da se Jugoslavija drži dogovorov iz Pariza⁷, računa pa, da se bo tudi to vprašanje rešilo, kar naj bi na dolgi rok vplivalo na harmonično sodelovanje obeh držav. Res pa je, da se je ob koncu poročila o tem vprašanju nekoliko popravil, saj je zaključil, da leži sicer glavni jugoslovanski interes v bilateralnem sodelovanju na gospodarskem področju, da pa bi si mogel predstavljati tesnejše sodelovanje tudi pri uresničevanju zahodno nemških političnih interesov. Za kaj takega pa bi bil pogoj rešitev vprašanja odškodnine, je bil prepričan, tudi zato ker naj bi bila po njegovem mnenju v tem trenutku ZRN v Jugoslaviji v veliki prednosti pred NDR.

Tudi vprašanja ponovne združitve nemškega naroda – odnosa do NDR, se naj bi Jugoslavija komaj kdaj dotaknila. Sicer pozorno posluša zahodno nemške želje o tem vprašanju a se zavzema predvsem za pripravo evropske mirovne konference in v tem kontekstu podpira zahodno nemška stališča.⁸

⁵ Akten 1969, dokument 254, Aufzeichnung des Staatssekretärs Duckwitz, 3. 8. 1969 – Medtem so se poleti 1969 že začela pogajanja o jugoslovanskih zahtevah po odškodnini.

⁶ Veleposlanik od junija 1968 do aprila 1969.

⁷ Na pogovorih o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov je bilo namreč dogovorjeno, da rešitev vprašanja odškodnin ne pomeni pogoja za obnovo diplomatskih odnosov.

⁸ PAAA, Bestand 42 II A 5-Lfd. Nr. 1344, Schlussbericht über die Erfahrungen in Belgrad von Juni 1968 bis Ende April 1969, 9. 5. 1969, 5-7.

Počasno reševanje vprašanja odškodnine in neuslišanje zadevnih prošenj, je jugoslovansko stran seveda motilo in ozračje medsebojnih odnosov se je od časa do časa ohladilo, toda to ni pomenilo, da bi se bilateralni stiki zaustavili ali bistveno poslabšali. Nasprotno, bili so česti in na visoki ravni. Vanje se je večkrat in načrtno vmešaval tudi predsednik SFRJ Tito. Titu se je zdelo namreč nadaljevanje dialoga in poglobljanje sodelovanja z ZRN, seveda predvsem zaradi gospodarskih interesov, nadvse pomembno. Tako zelo tako pomembno na primer, da je v evropsko turnejo oktobra leta 1970 namenjeno povsem drugim ciljem, vključil tudi, protokolarno neobičajen, le nekaj urni obisk v ZRN pri kanclerju Brandtu. Nemci so ga poimenovali kar "vmesni pristanek" (*stop over*). A Brandt ga je vseeno sprejel. Po pričevanju Titovega šefa kabineta, Marka Vrhunca se je Tito odločil, da na pogovorih z Willyjem Brandtom ne bo kot prvi sproži za obe strani najpomembnejšega bilateralnega vprašanja, vojne odškodnine za nacistične zločine v Jugoslavije.⁹ To vprašanje naj bi na jugoslovanski strani načeli šele v primeru, če se Brandt tega vprašanja ne bi dotaknil. *In res*. Šele ko sta se državnika vozila nazaj na letališče je, po pričevanju Brandta, Tito gostitelju navrgel, da so mu njegovi svetovalci svetovali naj na pogovorih načne tudi vprašanje t. i. *Wiedergutmachung*, da pa se je sam odločil, da tega, tudi zaradi kratkosti obiska, ne bo storil.¹⁰ To je bilo vse na temo odškodnine, na temo, ki je bila za Tita, kot vedo povedati njegovi takratni sodelavci na gospodarskem področju, kljub veliki potrebi Jugoslavije po finančni pomoči, predvsem pomembno moralno-simbolno vprašanje.¹¹ Med konkretnimi dvostranskimi vprašanji se je Tito dotaknil le vprašanja 400.000 jugoslovanskih delavcev, nad čimer ni bil ravno navdušen. Na drugi strani pa je v celoti podprl Brandtovo novo *Ostpolitik*, še posebej tisti njen del, ki je zadeval odnos do NDR.¹² Nerešena vprašanja pa je Tito v zdravici združil v en sam stavek: "...Nimamo pa urejenih vseh medsebojnih vprašanj, med njimi zelo pomembnih, toda moramo biti potrpežljivi, saj tudi za to pride čas."¹³ Skratka kazalo je kot, da bi bili odnosi med državama, kljub pomembnim nerešenim vprašanjem, domala idealni. Diplomatska taktika z obeh strani?

Pogovorom na najvišji ravni so v naslednjih letih sledili tisti na ministrski ravni na ravni državnih sekretarjev, stiki na strankarski ravni SPD : ZKJ, dokler ni prišlo do že večkrat omenjenega prelomnega srečanja Tito Brandt leta 1973 na Brionih in rešitve za obe strani najpomembnejšega – odškodninskega vprašanja. Dobri odnosi med Jugoslavijo in ZRN pa so ostali kot dediščina Brandtove ere tudi po letu 1974, ko je Brandt moral odstopiti kot nemški zvezni kancler.

2. Neuslišane zahteve Jugoslavije po odškodnini ohlajajo odnose med ZRN in SFRJ (1970)

Nesporno so neuslišane zahteve Jugoslavije po odškodnini (*Wiedergutmachung*) na eni strani in vsaj navidezno izboljšanje odnosov Jugoslavije z NDR, po zaledenitvi, ki jo je

⁹ Marko Vrhunec, *Šest let s Titom*, Ljubljana 2001, 70-71.

¹⁰ Akten 1970, 1725.

¹¹ Npr. Boris Šnuderl, v pogovoru z avtorjem 2. 4. 2012.

¹² Vrhunec, *Šest let s Titom*, 74.

¹³ *Ibid.*, 75.

sprožila vojaška intervencija sil Varšavskega pakta na ČSSR, prispevala k ohlajanju odnosov s ZRN v letu 1970, čeprav seveda nikakor ni mogoče trditi, da so se zamrzili.

To se je pokazalo že v prvi polovici leta 1970, ko naj bi maja na obisk prišla delegacija ZRN pod vodstvom državnega sekretarja Duckwitza, izvrstnega poznavalca jugoslovansko-zahodnonemških odnosov, pa je bil obisk odložen. Končno je bilo vendarle dogovorjeno, da delegacija konec junija obiše Beograd, vendar ne pod njegovim vodstvom, ker je s 1. julijem odšel v pokoj. Delegacijo je 24. junija 1970 v Beograd vodil državni sekretar Frank. Jugoslovansko-zahodnonemški odnosi so se do te mere ohladili, da na primer ni bilo več govora o političnem sodelovanju obeh držav v Evropi, temveč samo še o medsebojnem informiranju oz. konzultacijah¹⁴. Razlog zato naj bi ležal v dejstvu, da se ZRN pri teh pogovorih na noben način ni hotela pogovarjati o odškodnini, temveč naj bi se to zgodilo šele jeseni, ko naj bi prišel na obisk zunanji minister Scheel, pooblaščen prav za tovrstne pogovore. Jugoslavija je bila namreč v hudih kreditno finančnih škripah zaradi pričakovanega denarja iz naslova odškodnine.¹⁵ Podobna zadržanost se je pokazala tudi pri obisku zahodnonemškega ministra za informacije Ahlersa, katerega obisk je bil skrajšan le na dva dni, proti pričakovanjem pa je tudi minil medijsko skoraj neopazno.¹⁶

Šele s kratkim obiskom predsednika Tita v ZRN 11. 10. 1970 in z obiskom bonskega zunanjega ministra Walterja Scheela med 25. in 27. 11. 1970 v Beogradu, se je ozračje vidneje izboljšalo.

3. "Vmesni pristanek" predsednika Tita na letališču Koeln/Bonn, 11. 10. 1970

Jeseni/oktobra leta 1970 se je Tito odločil da bo obiskal več evropskih držav. Odšel je v Luksemburg, Belgijo, Nizozemsko, Francijo in v ZRN. Po mnenju njegovih najožjih sodelavcev je želel Jugoslavijo afirmirati kot "neodvisno in neuvrščeno državo" in izkoristiti ta njen mednarodni položaj za vsestransko povezovanje z zahodno evropskimi državami, posebej petimi navedenimi. Njegov cilj na bi bil pospeševanje dvostranskega povezovanja, zlasti na gospodarskem področju, utiranje poti za sodelovanje z EGS ter splošno razpravljanje o svetovnih političnih in gospodarskih problemih. Gospodarsko sodelovanje je seveda stalo v prvem planu, saj je bila Jugoslavija sredi gospodarsko-reformnega dogajanja in družbene reforme. K temu je dodati še široko odpiranje meja, kar je povzročilo velik tok gospodarske emigracije, ki v zahodno evropskih državah ni vedno imela najboljših pogojev za življenje in delo. Zanimivo pa je, da se je Tito po pričevanju šefa kabineta, Slovenca Marka Vrhunca odločil, da na pogovorih z Willyjem Brandtom on ne bo kot prvi

¹⁴ Jugoslovanski veleposlanik v Bonnu Rudi Čačinovič je 24. marca 1970 obvestil državnega sekretarja Duckwitza, da jugoslovanska vlada sprejema nemško iniciativo po skorajšnjih medsebojnih konzultacijah in je predlagal, da bi te bile od 4. do 6. maja 1970 v Beogradu. Dne 28. aprila pa je nemški državni sekretar naročil nemškemu veleposlaniku v Beogradu Jaenickeu, da prosi za preložitve srečanja "zaradi izključno terminskih težav" na junijski termin. Zunanji minister Scheel naj bi namreč prav 6. maja odšel na že dolgo načrtovano azijsko turnejo, zaradi hudih opozicijskih napadov doma, pa je prosil svojega namestnika, državnega sekretarja Duckwitza, da nujno ostane v Bonnu. Akten 1970, dokument 281, 1029.

¹⁵ ÖStA, AdR, II.-Pol., Berichte/70, Belgrad, Zu den Beziehungen BRD-Jugoslawien, 23. 6. 1970, 1-2.

¹⁶ Ibid., 2.

sprožil vprašanja vojne odškodnine za nacistične zločine v Jugoslavije. To vprašanje naj bi na jugoslovanski strani načeli šele v primeru, da se Brandt tega vprašanja ne bo dotaknil.¹⁷

Na pot je Tito z delegacijo odšel 6. 10. 1970. Ni pa mogoče spregledati dejstva, da je na primer v Luksemburgu ostal na obisku tri dni, medtem, ko je bil za obisk ZRN določen samo en dan, kot postanek na poti iz Belgije v Beograd. Nemška diplomacije je ta obisk protokolarno poimenovala "vmesni pristanek" (*stop over*).¹⁸ Najbrž zaradi tega, ker so bili diplomatsko-politični stiki med obema državama v tem času zelo intenzivni in ni bilo kakšne posebne potrebe po daljšem postanku.

Pogovori med Titom in Brandtom na eni strani – na štiri oči brez prevajalca in državnima delegacijama, ki sta jih vodila oba zunanja ministra, Mirko Tepavac in Walter Scheel, so bili organizirani v dvorcu Röttgen in so trajali ves dan. Tito in Brandt sta se delegacijama pridružila šele ob koncu pogovorov. Med pogovori sta se državnika dotaknila mnogih multilateralnih in bilateralnih vprašanj. Morda bi lahko celo ocenili, da sta več pozornosti posvetila multilateralnim: konferenci neuvršenih v Lusaki, sodelovanje z državami tretjega sveta, Bližnje vzhodni krizi. Daljnem vzhodu in Kitajski, Nixonovi politiki, konferenci o evropski varnosti... in pa seveda nemški *Ostpolitik*. Tito je Brandta v njegovih naporih po izboljšanju odnosov tako z NDR, kot tudi z drugimi vzhodnoevropskimi državami nedvoumno podprl. Na Brandtovo vprašanje ali se načelno strinja z nemško vzhodno politiko je bojda odgovoril: "Vaša pogodba z Poljsko je dobra, moramo medsebojno tekmovali za mir"¹⁹ V nenapovedani zdravici ob kosilu v njegovo čast pa je dejal; "...Pozdravil sem vašo vzhodno politiko. O tem smo govorili na Brionih, ko ste bili vi, gospod Brandt, pri meni. Moskovski sporazum je pomemben korak naprej in z njim se strinjamo... in tudi vsaj posredno v podporo Brandtovi vzhodni politiki ter promociji jugoslovanskega politike neuvršenosti, nadaljeval... Prav tako mislim, da je treba podpreti zamisel o sklicu konference o evropski varnosti. Ta ne more rešiti vsega, lahko pa sproži proces reševanja vprašanj evropske varnosti. Po mojem mnenju to ne bi smelo temeljiti na blokovski delitvi, ker sicer nismo napravili nič. Evropska varnost je stvar vseh, velikih in malih, in če jo dobro zastavimo, nam mora uspjeti, s tem pa bi omogočili sožitje in sodelovanje evropskih narodov brez blokov. O tem imamo enake poglede in skupno lahko vplivamo na to..."²⁰

Iz Brandtovega zapisa pogovorov s Titom tudi jasno izhaja, da je Tito podprl Brandtove napore pri urejanju odnosov v NDR. Ko mu je namreč Brandt poročal o dosežkih pri pogajanjih s Poljsko in ČSSR, mu je omenil tudi težave, s katerimi se srečuje pri pogovorih o ureditvi odnosov z NDR in berlinskega vprašanja. Brandt je zapisal, da tudi Tito ni videl drugačne rešitve, zlasti berlinskega vprašanja, kot tistega, za katerega se je zavzemal sam. Tito se je strinjal tudi z mnenjem Brandta, da je primarni zahodno nemški interes pogodbeno ureditev odnosov z NDR, kar je pogoj za kakršnokoli ureditev mednarodnega položaja NDR npr. sprejem v OZN.²¹

¹⁷ Vrhunec, *Šest let s Titom*, 70-71.

¹⁸ PAAA, Bestand 150, Band 213, Gespraech des Herrn BM mit dem jugoslawischen Botschafter am 6. 10. 1970. Zwischenlandung des jugoslawischen Staatspräsidenten Tito auf dem Flughafen Koeln/Bonn, am Sonntag, den 11. 10. 1970.

¹⁹ Vrhunec, *Šest let s Titom*, 73.

²⁰ *Ibid.*, 74.

²¹ Akten 1970, Band 3, dokument 461: Aufzeichnung des BK Brandt, Vier-Augengespräch mit Praesident Tito am 11. 10. 1970, 1724.

O bilateralnih odnosih je Tito v citirani zdravici zlasti poudaril, da so se v zadnjem času zelo izboljšali še posebej na gospodarskem področju. Med konkretnimi dvostranskimi vprašanji pa se je dotaknil le vprašanja, kot je dejal, 400.000 jugoslovanskih delavcev, nad čimer ni bil ravno navdušen. Dobro stran tega dejstva pa je videl v tem, da se ti delavci v Nemčiji "strokovno usposablajo, naučijo discipline in spoznajo s sodobno tehniko."²² Brandt mu je v kratkem odgovor odvrnil le, da si "...prizadevajo, da zgradijo politiko konsolidacije evropskih razmer, posebno z Vzhodno Evropo, na istih temeljih kot takrat, ko je bil zunanji minister. Sporazumom in sodelovanju v Evropi dajejo velik pomen in v tem vidijo tudi podlago za evropsko varnost. V zadnjem času so pospešili medsebojno sodelovanje, ki mu posvečajo veliko pozornost. Naši delavci so pri njih cenjeni in njihovi turisti radi odhajajo v našo državo."²³

Nerešena vprašanja je Tito v zdravici združil v en sam stavek: "...Nimamo pa urejenih vseh medsebojnih vprašanj, med njimi zelo pomembnih, toda moramo biti potrpežljivi, saj tudi za to pride čas."²⁴ Med temi vprašanji je bilo zagotovo najpomembnejše vprašanje odškodnine za storjene nacistične zločine v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno. To vprašanje za Tita, kot vedo povedati tudi njegovi takratni sodelavci na gospodarskem področju,²⁵ kljub veliki potrebi Jugoslavije po finančni pomoči, v prvi vrsti materialnega pomena, temveč je bilo to zanj pomembno moralno-simbolno vprašanje. Šele ko sta se državnikova vozila nazaj na letališče, je, po pričevanju Brandta, Tito gostitelju navrgel, da so mu njegovi svetovalci svetovali naj na pogovorih načne tudi vprašanje t. i. *Wiedergutmachung*, da pa se je sam odločil, da tega, tudi zaradi kratkosti obiska, ne bo storil.²⁶ Skratka, odnosi med državama naj bi bili, kljub pomembnim nerešenim odnosom, domala idealni!?

4. Obisk zahodnonemškega zunanjega ministra Walterja Scheela, 25. – 27. 11. 1970

Kot je bilo napovedano je bonski zunanji minister prišel na uradni obisk v Jugoslavijo konec novembra 1970. Na nemški strani so zagotavljali, da so pogovori potekali v dobrem ozračju in do so prišli "zelo blizu stopnji normalizacije odnosov", jugoslovanski zunanji minister Mirko Tepavac pa je izjavljal, da je zelo zadovoljen s rezultati pogovora. Pri tem pa je bilo jasno, da bilateralni odnosi trpijo zaradi hipoteke, ki se imenuje odškodnina. Scheel je predlagal, da naj se tega vprašanja najprej lotijo uradniki, kar so na jugoslovanski strani sprejeli na znanje. Beograd na pogovorih ni omenjal konkretne višine zahtevka, slišalo pa se je, da gre za zahtevek v višini 1,5 do 2 milijardi DM. Na zahodnonemški strani so se zavedali, da na dolgi rok zahteve po odškodnini ne bodo mogli zavračati, čeprav bo to povzročilo in povzroča pomembne notranje politične težave. Na drugi strani pa je to tudi pomembna notranjepolitična tema v Jugoslaviji, ki sili jugoslovanske oblasti, k povečanemu pritisku na ZRN. V nemškem zunanjem ministrstvu (*Ministrialdirigent Lahn*) so menili,

²² Vrhunec, *Šest let s Titom*, 74.

²³ *Ibid.*, 75.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Npr. Boris Šnuderl, v pogovoru z avtorjem 2. 4. 2012.

²⁶ Akten 1970, 1725.

da je mogoče problem rešiti tako, da bi se odškodnina nanašala le na žrtve nacističnega preganjanja, ne pa tudi na vojno škodo in škodo, ki so jo povzročile okupacijske oblasti, saj je bila ta odškodnina že izplačana.²⁷ Trajalo pa je še nekaj let (do leta 1973/1974), da so problem rešili v približno taki obliki.

Scheela je sprejel tudi Tito in se z njim zadržal v več kot uro trajajočem pogovoru. Iz zahodnonemških diplomatskih poročil je razvidno, da se o bilateralnih problemih sploh nista pogovarjala. Dotaknila ste se jih le, ko sta govorila o multilateralli – Konferenci o evropskih varnosti odnosih vzhod zahod, integraciji Evrope, NATU in podobno. Še največ sta se pogovarjala o nemški Brandtovi *Ostpolitik*, kjer je Tita zlasti zanimalo, kakšno je notranjepolitično razpoloženje npr. od podpisu Varšavske pogodbe in kako se bo *Ostpolitik* razvijala naprej ter kdaj in kako bo ZRN navezala diplomatske stike z državami vzhodnega bloka. Scheel je dajal ohrabrujoče izjave, napovedal naprej navezavo diplomatskih odnosov z Poljsko in nazadnje z Bolgarijo, le pri NDR je videl probleme, ker le ta vztraja na odklonilnem stališču do *Ostpolitik*, pa tudi do dosežene stopnje popuščanja napetosti v Evropi je zelo zadržana. Tito je Brandtovo *Ostpolitik* in njene dosežke zelo pohvalil in jih označil kot: "...ZRN je naredila pogumne korake in že veliko dosegla".²⁸ Scheel pa je te besede izrabil za zelo diplomatsko izjavo, ki se je posredno dotikala najpomembnejše vroče teme med državama – odškodnine: "...sedanja vlada lahko v naslednjih treh letih stori še mnogo več. Vsekakor pa se bo to zgodilo le, če ne bo Nemčija gospodarsko ogrožena."²⁹

Diplomatski opazovalci v Beogradu so si bili ob obisku Scheela v Jugoslaviji enotni, da se odnosi med obema državama izboljšujejo, vendar še niso na taki ravni, da bi si obe strani izmenjali tudi najzaupnejše informacije, kot je na primer ta, kakšni so odnosi SFRJ in SZ. Še posebej glede na govorice, da se jugoslovanska stran v zvezi z uresničevanjem *Ostpolitik*, povečanega pritiska SZ nanjo. Na drugi strani pa ZRN na pogovorih tudi ni jugoslovanskim sogovornikom ni zaupala vsega, kar je bilo povezano z zahodno evropsko integracijsko politiko, zlasti z EGS, ateri se je Jugoslavija prizadevala kar se da približati, če ne celo včlaniti in je pri tem računala na zahodnonemško pomoč.³⁰

5. Prijazni, pogosti a neuspešni diplomatski stiki v letih 1971 in 1972

Leto 1971 je Jugoslaviji v notranji politiki prineslo velike težave. V Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji se je dvignil val znotraj partijskega liberalizma, pa tudi ljudskega gibanja, nekakšne jugoslovanske pomladi. Še posebej močno je bilo to gibanje na Hrvaškem – znani t. i. "maspokret". Dogajanje je bilo resno in je objektivno ogrožalo celo obstoj SFRJ. Zaskrbljeno ni bilo samo državno in partijsko vodstvo Jugoslavije, temveč tudi tujina. Zahod zato, ker mu je bila v interesu Titova varianta Jugoslavije, vzhod pa, da ne bi izgubil socialistične države, kar je mogel preprečiti le z vojaško intervencijo. Temu primerno se je

²⁷ ÖStA, AdR, II.-Pol., Berichte/70, Aussenminister Scheel in Jugoslawien, 3. 12. 1970, 1.

²⁸ Akten 1970, dokument 571, 2133, glej tudi: PAAA, fond B 150/1970, Band 218, Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Lahn, Betr.: Gedächtnisniederschrift über da Gespräch des BM Scheel mit Präsident Tito, 26. 11. 1970.

²⁹ Ibid.

³⁰ Walter Scheel je bil takrat predsednik EGS. Primerjaj: ÖStA, AdR, II.-Pol., Berichte/70, Aussenminister Scheel in Jugoslawien, 3. 12. 1970.

zaostrila tudi jugoslovanska gospodarska situacija. Želje in potrebe po finančno gospodarski pomoči z zahoda so se zato okrepile in povečale.

Odnosi med ZRN in SFRJ so se odvijali tudi v luči tega notranjepolitičnega položaja v Jugoslaviji. V prvi polovici leta 1971 so tako potekali intenzivni pogovori o odškodnini in o finančno-gospodarski pomoči Jugoslaviji, tako na diplomatski ravni kot na ravni ekspertov in strankarski ravni,³¹ vendar zadevnega prelomnega trenutka ni in ni bilo. Tito je aprila leta 1971 Willyja Brandta v osebnem pismu nagovarjal, da naj se oba, posebej pa Brandt, osebno zavzmeta za pospešitev reševanja vprašanja odškodnin za žrtve nacističnega preganjanja, saj naj bi reševanje tega vprašanja na ravni uradnikov ne prinesla nobenega napredka, pa tudi ni v skladu s siceršnjimi dobrimi bilateralnimi odnosi. Zapisal je: "... Zaradi tega razloga smatram za nujno, da Vam sporočim svoje prepričanje, da bi bilo nujno najino osebno zavzemanje, s čimer bi dali jugoslovanskim odškodninskim zahtevam potreben pomen in bi se na ta način približali rešitvi tega vprašanja. Po mojem mnenju bi bilo za zaključek pogajanj zelo koristno, če bi Vi gospod zvezni kancler za potek pogajanj pokazali zanimanje in z primernim političnim sklepom dali pomen in vzpodbudo da bi se to vprašanje kolikor mogoče hitro in za Jugoslavijo sprejemljivo rešilo..."³²

Z namenom kar se da pospešiti reševanje tega ključnega, simbolno-moralno-finančno-ekonomskega bilateralnega vprašanja in doseči kar najvišji možni znesek, je bil na bonsko zunanje ministrstvo sredi maja 1971 poslan tudi jugoslovanski veleposlanik Rudi Čačinovič, kjer ga je sprejel državni sekretar Egon Bahr. Kaj več od formalnih, že znanih odgovorov/zavrnitev od njega pa ni dobil.³³

V takih okoliščinah in z očitno željo, da bi pospešil reševanje odprtih vprašanj in bi še trdneje pridobil jugoslovansko stran za podporo svoji *Ostpolitik*, ki je v tem času s podpisom Moskovske pogodbe in Pogodbe štirih o Berlinskem vprašanju že bila v polnem razmahu, se je Willy Brandt odločil, da pred obiskom funkcionarja SPD, vodje socialdemokratske parlamentarne frakcije, Herberta Wehnerja v Beogradu, septembra 1971, na Tita naslovi obširno pismo, kot odgovor na Titovo aprilsko pismo.

V njem mu je pojasnjeval svojo vzhodno politiko, zlasti razloge za podpis Moskovske pogodbe, brez katere, po njegovem mnenju ne bi bilo mogoče skleniti Pogodbe štirih velesil o Berlinu (podpisana v Berlinu 3. 9. 1971), pa tudi potrebni sporazumi z NDR naj bi bili sedaj lažji. In prav reševanje berlinskega vprašanja je bilo za njega prelomnega pomena za evropsko varnost, kajti zahod naj bi začetek mednarodne konference o varnosti v Evropi pogojeval z primerno rešitvijo berlinskega vprašanja. Po omembi še nekaterih mednarodnih, vzhod-zahod vprašanj, je Brandt načel ključno bilateralno vprašanje, vprašanje odškodnine.³⁴

To vprašanje je bilo tudi v fokusu Wehnerjevega obiska³⁵, saj je v Jugoslavijo prišel s novim nemškimi predlogom reševanje vprašanja "neposrečeno poimenovanega Wieder-

³¹ Akten 1971, dokument 178: Aufzeichnung des Ministerialdirektors Sahm, BKA, Gespraech SS Bahr mit dem jugoslawischen Botschafter Čačinović am Mittwoch, dem 19. 5. 1971, 806-809.

³² PAAA, B 150/1971, Band 227, Titovo pismo Brandtu, 10. 4. 1971.

³³ Akten 1971, dokument 178: Aufzeichnung des Ministerialdirektors Sahm, BKA, Gespraech SS Bahr mit dem jugoslawischen Botschafter Čačinović am Mittwoch, dem 19. 5. 1971, 806-809.

³⁴ Akten 71. Band 1-3, dokument 296: Bundeskanzler Brandt an Präsident Tito, 7. 9. 1971.

³⁵ Wehner je bil na obisku v Zagrebu 7. – 8. 9. 1971; 8. 9. se je sestal z Titom. Ibid.

gutmachung", za katerega je Brandt upal, da ga bo jugoslovanska stran temeljito preučila in po predmet pogovorov z Wehnerjem. Zagotavljal je Titu, da si njegova vlada želi dobrih odnosov z Jugoslavijo, kar da je dokazala še posebej na gospodarskem področju, ko je jugoslovanskemu gospodarstvu pomagala z več kot 1 milijardo markami. Poudaril pa je tudi, da ZRN stalno in stvarno podpira prizadevanja Jugoslavije pri njenih željah po tesnejšem sodelovanju z EGS, s čimer je dal vedeti, da to tudi pomeni vsaj posredno gospodarsko pomoč Jugoslaviji.³⁶ Obžaloval je, da ni prišlo na napredka pri pogovorih o vprašanju odškodnine na ravni meddržavnih delegacij in ker je upal, da bo do napredka vendarle prišlo, je tako dolgo odlašal z odgovorom na Titovo aprilsko pismo.³⁷ Na področju mednarodne politike, še posebej evropske varnosti in sodelovanja, sta oba državnik imela torej skoraj identična stališča, pri vprašanju odškodnine pa sta vztrajala vsak pri svojem, čeprav je mogoče zapisati, da sta se oba, vsak na svoj način, trudila priti do kompromisne rešitve. Do nje pa sta morali preteči še skoraj dve leti.

Da sta si državi blizu na zunanjepolitičnem področju in da si na tem področju redno izmenjujeta informacije dokazuje tudi se enourni pogovor na štiri oči med jugoslovanskim zunanjim ministrom Tepavcem in nemškim zveznim ministrom Scheelom, konec septembra 1971 ob zasedanju Generalne skupščine OZN. Najpomembnejše informacije, ki jih je Tepavac dal Scheelu so bile tiste o multilateralnih vprašanjih, kot so obisk Brežnjeva v Jugoslaviji, Konferenca o varnosti v Evropi, zmanjševanje oboroževanja in bližnjevzhodno vprašanje, pa tudi o bilateralnim odnosov se nista ognila. Scheel je namreč Tepavca informiral o stanju pogajanj za članstvo NDR v OZN, dotaknil pa se je tudi "večnega" vprašanja, ki ga je načel Tepavac – vprašanja odškodnine za nacistične zločine storjene med vojno v Jugoslaviji³⁸.

6. Pogovori Scheel–Šnuderl, 14. 10. 1971

Mednarodne politične teme so bile stalnica na pogovorih in obiskih visokih predstavnikov obeh držav. Čeprav je bil član jugoslovanskega izvršnega sveta Boris Šnuderl, minister pristojen za gospodarska vprašanja in je bil glavni namen zaradi katerega je Šnuderl prišel na obisk v Bonn, vprašanje finančno/gospodarske podpore Jugoslaviji v obliki tako imenovanega stabilizacijskega posojila (*Stützungskredit*), odškodnine za storjena nacistične vojne zločine (*Wiedergutmachung*) in pomoči v kapitalu (*Kapitalhilfe*), sta se sogovornika najprej dotaknila multilateralnih vprašanj. Walter Scheel je bil ta čas zunanji minister v Brandtovi vladi od leta 1961 do 1966 pa minister za gospodarsko sodelovanje in zato več kot primeren Šnuderlov sogovornik. Na pogovorih so z jugoslovanske strani sodelovali samo slovenski diplomati/politiki. Poleg Borisa Šnuderla, še jugoslovanskih veleposlanik v ZRN Rudi Čačinovič in referent za Nemčijo v beograjskem zunanjem ministrstvu Željko Jeglič. Srečanje je bilo razmeroma kratko saj je trajalo le 30 minut.

³⁶ Evropska gospodarska skupnost se je že od 15. oktobra 1968 pogajala z Jugoslavijo o sklenitvi trgovinskega sporazuma. Tega je podpisala 19. 3. 1970. V njem je bile med drugim določene carinske prednosti, pa tudi oblikovanje mešanega odbora. Ta se je prvič sestal v Beogradu 7./8. januarja 1971. Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Akten 71, dokument 326, 1467-1469.

Pogovore so začeli z vprašanji povezanimi s odnosi vzhod zahod in evropsko varnostjo ter nadaljevali s problematiko MBFR³⁹. Šele pod drugo točko so načeli omenjena gospodarsko finančna vprašanja. Izkazalo pa se je, da so prav ta vprašanja – stabilizacijski kredit, odškodnina in pomoč v kapitalu – osrednja točke pogovorov na tem obisku, saj jih je kot taka posebej izpostavil minister Boris Šnuderl. Po njegovem mnenju bi se morali o vsakem od teh vprašanj posebej pogovarjati, kar pa so nemški sogovorniki zavrnil. Jugoslovanski veleposlanik Čačinovič je tako stališče komentiral z izjavo, da pri vprašanju odškodnine ni bilo nikakršnega napredka, o pomoči v kapitalu se sploh še niso začeli pogovarjati, povezava teh dveh vprašanj z vprašanjem stabilizacijskega kredita pa je na mednarodni ravni blokiralo stabilizacijsko akcijo. Podčrtal je, da se bodo po njegovem mnenju druge zahodne države orientirale po tem kakšno bo o tem vprašanju stališče Zvene republike Nemčije, kot največjega trgovinskega partnerja Jugoslavije.

Nemška stran je vztrajala na svojem stališču in minister Scheel je v nadaljevanju pogovorov le zelo vljudno izrazil skrb, da bi imela izolirana pogajanja o stabilizacijskem kreditu za posledico, da ne bi bilo mogoče najti rešitve za vprašanje odškodnine⁴⁰.

Toda porivanje žogice iz ene strani na druge, kot se za diplomatske pogovore spodobi, se je nadaljevalo. Minister Scheel je hitel jugoslovanski delegaciji pojasnjevati, da je ZRN potem, ko se je odločila za pogajanja o odškodnini, že tako v ežkem položaju (*Zwangslage*) do drugih držav, ki prav tako od njegove države zahtevajo odškodnino, kar pa zvezna vlada striktno zavrača. Ponovil je kako velike napore je sam vložil pred obiskom v Beogradu novembra 1970,⁴¹ v predlog t. i. dvotirne rešitve vprašanja odškodnin, ki sta ga maja 1971 obravnavali delegaciji obeh držav, a ga je jugoslovanska delegacija odklonila. Jugoslovanska stran je na izvajanju ministra Scheela ostreje kot bi bilo pričakovati od strani, ki si prizadeva pridobiti finančno pomoč, odvrnila, da majski predlog v Jugoslaviji niso razumeli kot "prisilni jopič" (*Zwangsjacke*, kot ga je imenoval veleposlanik Čačinovič) oziroma ne kot ponudbo "take it or leave it" ("vzemi ali pusti"), kot se je izrazil minister Šnuderl).⁴²

Morda je tudi zato Scheel v nadaljevanju ubral pomirjujoče tone. Jugoslovanskim sogovornikom je zatrjeval, da tako tudi ni bilo mišljeno in da se je ZRN pripravljena pogajati o vseh treh elementih – stabilizacijskem kreditu, odškodnini in pomoči v kapitalu. Sam je le zaskrbljen, da na področju vprašanja odškodnine ne pridejo naprej, čeprav je to edino vprašanje, ki ima korenine v preteklosti in ga he treba končno rešiti. Sicer pa imata po mnenju nemškega ministra obe državi najboljše odnose.⁴³ Na tej točki so se pogovori v odškodnini in gospodarsko finančnih vprašanjih zaključili.

³⁹ Mutual and Balanced Force Reductions (MBFR) so pogovori med državami NATO in Varšavskega pakta, ki so se začeli na Dunaju 30. oktobra 1973 in so s prekinitvami trajali do leta 1989. Gre za pogajanja, ki so potekala vzporedno z Konferenco o varnosti in sodelovanju v Evropi v Helsinkih, kjer ni bilo govora o najbolj spornih oborožitvenih vprašanjih. Na MBFR so se pogajali o vzajemnem zmanjšanju enot in oborožitve in s tem povezanimi ukrepi v Evropi. https://en.wikipedia.org/wiki/Mutual_and_Balanced_Force_Reductions; <http://www.britannica.com/topic/Mutual-and-Balanced-Force-Reductions>

⁴⁰ Akten 71, dokument 346, 1537

⁴¹ Walter Scheel je bil na obisku v Jugoslaviji med 25. in 27. novembrom 1970. Cit. po Akten 71, dokument 346, 1537, op. 7.

⁴² *Ibid.*, 1537.

⁴³ *Ibid.*, 1538.

Nadaljevali pa so se o drugi žgoči temi, ki jo je načel veleposlanik Čačinovič, namreč o problematiki dejavnosti jugoslovanske emigracije v ZRN, kar je Čačinovič označil kot politični problem. Navrgel je, da bi bilo morda dobro če bi zvezni minister Genscher ob morebitnem obisku v Jugoslaviji spregovoril tudi o tem problemu. Nadaljeval pa je v stilu "Carthago delenda est", torej vrnil se je na gospodarska vprašanja in dejal je, da bi bilo zagotovo mogoče najti rešitev na sektorjih stabilizacijskega kredita in pomoči v kapitalu, kar bi moralo dolgoročno ustrezati tudi interesom nemškega gospodarstva. Kar pa zadeva problematiko odškodnine, jugoslovanska stran pričakuje odgovor na jugoslovansko "Pro Memorio" z dne 30. 7. 1971. Minister Scheel je zagotovil, da bo jugoslovanska stran odgovor na Pro Memorio dobila kmalu in ob koncu pogovora zaželel jugoslovanski strani uspešne pogovore z ministrom Schillerjem.⁴⁴

Minister Scheel je držal obljubo. Nemški odgovor na jugoslovansko Pro Memorio iz maja 1971, v kateri so Jugoslovani proglasili "odškodnino za žrtve storjene nacističnega preganjanja med drugo svetovno vojno, za del splošnega reparacijskega dolga ZRN in zato obstoja pravna obveza ZRN do enake obravnave upravičencev do reparacij, pri izpolnjevanju te obveze"⁴⁵, so nemški diplomati predali v Beogradu 30. 11. 1971. V odgovoru so zavrnili jugoslovanske trditve. Zatrjevali so, da bi bilo to proti določilom 2. odstavka, 5 člena, Londonskega sporazuma o dolgovi z dne 23. 2. 1953. Prav tako so poudarili, da se do jugoslovanskih upravičencev obnašajo enako, kot do zahodnoevropskih, ki so tako kot jugoslovanski zajeti v Londonskem sporazumu. Posebej pa so podčrtali, da zločini ustašev zagotovo ne morejo biti predmet jugoslovansko-nemških pogajanj o odškodnini.⁴⁶

Več uspeha pa je imel Šnuderl pri ministra Schillerju kar zadeva stabilizacijski kredit. Dne 14. oktobra 1971 je namreč izrazil željo, da bi ZRN Jugoslaviji odobrila posojilo v višini 200,000.000 dolarjev. Schiller je kljub temu, da se držijo načela o finančnem povezovanju vseh treh oblik posojil, pristal na to željo in mu zagotovil, da bo ZRN Jugoslaviji odobrila posojilo v višini 300,000.000 DM, izplačljivo v treh obrokih. Posojilo naj bi odobrili predvsem zaradi tega, da bi prispevali k deblokadi internacionalnega pridobivanja stabilizacijskih posojil Jugoslavije.

Toda Šnuderl je poskušal iztržiti še več. Sogovornika je prosil, da bi številko kredita povišali ali pa vsaj za leto 1973 pridobili dodatnih 150,000.000 DM posojila. Željo po povišanju kreditne vsote je Schiller zavrnil češ, da ZRN ta trenutek ni v stanju povišati vsote kredita, da pa se je leta 1973 pripravljena pogajati za nov kredit. Čez teden dni, 21. 10. 1971 je Šnuderl sporočil Schillerju, da se jugoslovanska vlada sprejema ponudbo o dodelitvi 300 DM milijonskega kredita in dodatnega kredita v višini 150 milijonov DM kredita v letu 1973.⁴⁷

⁴⁴ Ibid. Karl August Fritz Schiller je bil v vladi Willyja Brandta v letih 1971 in 1972 gospodarski in finančni minister torej nekakšen "super minister". Prištevali so ga med najbolj priljubljene in med najboljše gospodarske nemške ministre/politike tistega časa. <http://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/wirtschaftswissen/karl-schiller-der-erste-superminister-1624190.html>

⁴⁵ Akten 71, dokument 346, 1538, op. 10.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid., op. 10 in 11.

7. Pogovori Frank–Tepavac marca 1972: korak naprej?

Kot je bilo dogovorjeno med jugoslovanskem veleposlanikom Rudijem Čačinovičem in državnim sekretarjem dr. Paulom Frankom, je ta konec marca 1972 prišel na obisk v Jugoslavijo. V Beogradu se je 24. 3. 1972 sestal z zunanjim ministrom Jugoslavije Mirkom Tepavcem. Pogovorom, ki so trajali protokolarnih 50 minut so prisostvovali visoki predstavniki jugoslovanskega zunanjega ministrstva, namestnik zunanjega ministra Petrić, veleposlanik v ZRN Čačinovič ter uradnik v zunanjem ministrstvu Marinković, z nemške strani pa je sodeloval le še veleposlanik v Beogradu Jaenicke.⁴⁸

Iz obširnega poročila⁴⁹, ki so ga sestavili na pristojnem oddelku nemškega zunanjega ministrstva – Referat II A 5, pa za čuda izhaja, da se o odškodnini sploh niso pogovarjali. Na agendi pogovorov so bila notranje in multilateralna vprašanja, posebej tudi vprašanje ratifikacije tako imenovanih *Ostverträge*. Nemški sogovorniki so Jugoslovanom zagotovili, da je za ratifikacijo pogodb zagotovljena potrebna večina (249 ali 250 glasov). Med multilateralnimi vprašanji je prevladoval interes Tepavca zvedeti za komentar Bonna o obisku Richarda Nixona v Moskvi, pa tudi vprašanja povezana z odnosom do SZ.

Frank je pojasnil, da posvečajo obisku Nixona v Moskvi veliko pozornosti, saj so prepričani, da so za mir na svetu veliko pomembnejši odnosi med Washingtonom in Moskvo, kot med Moskvo in Pekingom. Pričakujejo, da bo v času obiska prišlo do podpisa konkretnih sporazumov, npr. sporazum omejitvi strateškega oboroževanja (SALT).⁵⁰

Zanima in povedna je opazka državnega sekretarja Franka, ki je Tepavcu zatrjeval, da bo sprejem *Ostverträge* v bonskem parlamentu zagotovo utrdil položaj Nixona v odnosih z Moskvo, zavrnitev pa bi njegov položaj v pogovorih z Moskvo bistveno otežil.⁵¹ Skratka, poudarjal je pomen Brandtove *Ostpolitik*.

Njegovo opazko je treba razumeti v kontekstu dogovarjanj na Konferenci o varnosti in sodelovanju, ki so bila takrat v polnem zamahu. Konferenca namreč naj ne bi izzvenela kot propagandni dogodek, temveč naj bi se pokazala kot resničen trud v želji za popuščanje napetosti med vzhodom in zahodom. Državni sekretar Frank je bil namreč mnenja, da se je zahod od leta 1945 mnogo naučil glede ravnanja z vzhodom. Prepričan je bil, da "... je danes na zahodno mnogo več ljudi kot pred mnogimi leti, ki so pripravljeni sprejeti dialektiko vzhoda. Na ta način bi bili na zahodu tudi bolj oboroženi pred vzhodnimi kršitvami..."⁵² Obenem pa je bil tudi prepričan, da se je tudi vzhod, sodeč po izjavah Leonida Brežnjeva, naučil kaj iz nove Brandtove vzhodne politike čeprav tega ni izrecno dejal.⁵³

Sploh se je pogovor med obema diplomatoma v mnogo čem vrtel okoli vloge in pomena SZ v procesu popuščanja napetosti. Še posebej v Sredozemlju. Državni sekretar Frank je namreč podčrtal, da bi krepitev navzočnosti in pomena SZ v Sredozemlju posledično pomenila konec popuščanja napetosti v Srednji Evropi, saj sta obe regiji tesno

⁴⁸ Akten 1972, dokument 69, 313.

⁴⁹ Ibid., 313-316.

⁵⁰ Ibid., 314.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

geografsko povezani, "...da bi mogli neovirano dovoljevati imperialistične dejavnosti Sovjetov v Sredozemlju⁵⁴."

Tepavac je pritrdil mnenju Franka, vendar ob tem opozoril, skladno seveda s politiko distance do obeh blokov, da tudi ne bi bilo dobro da bi zahod dal Sovjetom priložnost, da bi krepili svoj položaj v Sredozemlju. V mislih je imel vprašanja povezana s namero ZDA vzpostaviti na Cipru ali v Pireju svoje pomorske baze.⁵⁵ Zatrjeval je sicer, da ameriške baze v Grčiji niso nič novega, toda sedaj govoriti o tem je slabo izbran trenutek in krepil položaj SZ. Moskva je po njegovem mnenju to temeljito izrabila in Jugoslavija je zaradi tega zaskrbljena.⁵⁶

Pogovor sta zapeljala v preverjanje stališč Jugoslavije do odnosov z ZDA in SZ. Tepavac je sogovorniku zagotavljal, da ima Jugoslavija do obeh prijateljske odnose, vendar, da je Brežnjev mojster različnih formulacij, ter da Jugoslavijo skrbi njegova formulacija, da obstajajo severne, zanesljive, socialistične države NDR, Poljska, Češkoslovaška in nezanesljive južne Romunija, Jugoslavija in Albanija. Po njegovem mnenju bi vsaka sprememba v notranjepolitičnih odnosov v Jugoslaviji, Albaniji in Cipru pomenila motnje mednarodnega ravnotežja v tem delu Evrope. Skratka Tepavac je želel od Franka slišati, da ZRN jugoslovanske neblokovski politiki stoji ob strani. In tak odgovor je tudi dobil. Frank je namreč na prej omenjena stališča jugoslovanskega zunanjega ministra, temu sicer v diplomatskem jeziku, zagotovil, da ZRN v celoti sprejema in daje priznanje položaju Jugoslavije.⁵⁷

Potem ko sta se kratko dotaknila še vprašanja statusa in udeležbe severnoafriških držav na konferenci v Helsinkih, sta načela tudi nemško notranjepolitično tematiko in s tem v zvezi pomena nove vzhodne politike ter nemško-nemškega vprašanja. Državni sekretar Frank je ob tem poudaril, da so v ZRN trenutno priča nenavadnemu povezovanju notranje političnih in zunanje političnih vprašanj. Ne gre za to, da bi bila postavljena pod vprašaj nova politika do vzhodnoevropskih držav, temveč se bije politična bitka predvsem o tem ali je združitev nemškega naroda z njo dokončno pokopana ali je še možna, je pojasnjeval Frank. Nadalje je poudarjal na *Ostverträge* same na sebi ne morejo rešiti nemškega vprašanja, kar se bo moralo zgoditi kdaj v prihodnosti. Prepričeval je Tepavca, da je želja vladajoče politike v ZRN torej Brandtove politike v najbližji prihodnosti le: "...pametno sobivanje obeh nemških držav, brez polarizacije, sobivanje, ki bi nam dala možnosti zato, da ne bi bila onemogočena, kasnejša združitev nemškega naroda."⁵⁸

Ob tem pa se je vprašal ali tako razmišlja tudi Honecker in je izrazil dvom o tem. Nekako tolažilno so izzvenele Tepavčeve besede češ, da je v NDR opaziti rahlo evolucijo. Frank ni bil povsem tega mnenja in je na nek način izrazil prošnjo, da bi tudi Jugoslavija oz. kot se je izrazil "prijatelji", prispevali k temu, da bi tudi NDR zajela nekakšna liberalizacija. Na ta način bi bila lažja pot, ki bi končno pripeljala do ponovne združitve nemškega naroda. Svoja izvajanja je še preciziral in nakazal pot jugoslovanskega prispevka pri mehanizmu NDR, ko je dejal, da je ZRN zelo veliko do tega, da tesno sodeluje z Jugoslavijo na

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ 8. marca 1972 so v ameriškem spodnjem domu spregovorili o načelnem dogovoru med ZDA in Grčijo, da bi v Pireju osnovali bazo za ameriško VI. Floto. Ibid., glej tudi opombo 8 tega dokumenta.

⁵⁶ Akten 1972, dokument 69, 315.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid., 316.

KVSE, ki dopušča večjo fleksibilnost, kot denimo generalna skupščina OZN. Poudaril je, da bi brez takšne možnosti sodelovanja KVSE izgubila svoj smisel. Tepavčevega odgovora z uporabljenem zapisu s tega srečanja ni zaznati, pač pa je omembo, da je jugoslovanski zunanji minister prosil svojega gosta naj pozdravi nemškega zunanjega ministra Scheela.⁵⁹

8. Jugoslovanska vloga pri reševanju ugrabljenega letala "Lufthanse", 29. 10. 1972 – senca na nemško-jugoslovanskih odnosih?

Na poletnih olimpijskih igrah v Münchnu leta 1972 se je zgodila ena največjih tragedij na športnih terenih, teroristični napad na izraelske športnike. 5. septembra, je namreč peterica Palestincev vdrla v olimpijsko vas, umorila dva izraelska športnika, deveterico pa odpeljala kot talce. Poskus nemške policije, da bi osvobodila talce, se je ponesrečil, življenje pa je izgubilo še 17 ljudi. V terorističnem napadu je umrlo 11 Izraelcev, 5 Palestincev in 1 nemški policist.

Zahteva palestinskih teroristov po napadu na olimpijsko vas je bila, da Izrael iz zaporov izpusti približno 200 političnih zapornikov in izpustitev zloglasnih nemških teroristov Andreasa Baaderja in Ulrike Meinhof. Izrael je zahteve zavrnil, a se vseeno odločil za navidezna pogajanja. Nemci so upali, da bodo talce lahko osvobodili na vojaškem letališču Fürstenfeldbruck. Tam se je poskus klavno izjalovil in prišlo je do krvavega razpleta doslej največje in najbolj krvave olimpijske nešportne zgodbe. V povračilo tega terorističnega napada je Izrael sprožil operacijo Božji srd, ki so jo izvedle Mosad in izraelske specialne sile; med operacijo so pobili več ljudi, ki so sodelovali pri izvedbi napada.⁶⁰

V tragedijo v Münchnu je bila posredno vključena tudi Jugoslavija. Zagreb je namreč postal prizorišče izpustitve treh palestinskih teroristov, ki so zaradi napada na olimpijskih igrah sedeli v zaporu. Dogodek, zaradi katerega so se začasno močno poslabšali zahodnonemško-izraelski odnosi, se je zgodil 29. oktobra 1972. Tega dne je namreč prišlo do ugrabitve "Lufthansinega" letala "Boeing 727" na letu Damask – Bejrut – Ankara – München – Frankfurt. Letalo se je vmesnih pristankih v Nikoziji in Zagrebu usmerilo proti Münchnu, a namesto da bi pristalo tam, se je obrnilo nazaj v Zagreb. Ugrabitelji so zahtevali izpustitev treh zapornikov iz skupine Črni september, ki so bili v zaporu zaradi napada na izraelske športnike na olimpijskih igrah septembra 1972. Nemška zvezna vlada in münchenska deželna vlada sta na zahtevo odgovorili tako, da sta trojico zapornikov poslali v Zagreb. Zaporniki so v "Lufthansino" letalo v Zagrebu vstopili okrog 18.00, ob 18.50 je letalo odletelo proti Tripoliju, kjer je pristalo ob 21.03. Talce so izpustili proti 22.00, trije atentatorji pa so odšli neznanu kam.⁶¹

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Delo (Ljubljana), 5. 9. 2012; https://sl.wikipedia.org/wiki/Teroristi%C4%8Dni_napad_v_M%C3%BCnchnu_1972.

⁶¹ Akten 1972, dokument 352, 1615, op. 5. O tem dogodku in o Jugoslaviji in mednarodnem terorizmu je širše pisala Polona Balantič, "Jugoslavija in mednarodni terorizem v sedemdesetih letih, Dva primera neizročitve teroristov Zvezni republiki Nemčiji", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, XV/1, 2015, 143-192. V nadaljevanju povzemam njeno razpravo v tistem delu, ki zadeva zadevno tematika v letu 1972.

Kmalu za tem je tedanja izraelska ministrska predsednica Golda Meir podpisala začetek tajne Mosadove akcije Caesarea, ki jo je na začetku vodil kasnejši ministrski predsednik Ehud Barak in katere cilj je bil uboj vseh treh teroristov. Akcija je bila le delno uspešna, saj so v dvajsetih letih ujeli in ubili le dva od trojice.⁶²

Zahodnonemški veleposlanik v Izraelu, ki se je moral soočiti z očitki izraelskega vodstva zaradi nemškega ravnanja oziroma hitre ugoditve zahtevam ugrabiteljev "Lufthansinega" letala, je bil Jesco von Puttkamer. Ta je poročal v Bonn, da ga je naslednji dan po dogodkih v Zagrebu t. j. 30. 9. 1972 ob 12.00 na pogovor poklical izraelski zunanji ministra Abba Eban. Že takoj na začetku pogovora mu je dejal, da je bila izpustitev teroristov šok za Izrael in da ne razume *speedy capitulation* ("hitro kapitulacijo") Zahodne Nemčije pred ugrabitelji ter opozoril, da se "mora nemška vlada zavedati, da je izpustila morilce, ki lahko znova morijo."⁶³ Obenem je izraelski zunanji še poudaril, da je bil izid dogajanja za Izrael izredno presenečenje: "Kapitulacijo pred teroristi v noči na ponedeljek je težko razumeti v kontekstu dosedanje nemške države."⁶⁴ Puttkamer se je branil z napadom. Ministru je odvrnil, da zvezna vlada ne more sprejeti termina "kapitulacija", saj za razliko od Izraela ZRN ni v vojnem stanju. Podčrtal je, da se je morala zvezna vlada potem ko je pretehtala vse okoliščine pri takem "zločinskem izsiljevanju" odločiti za ohranitev življenj nedolžnih ljudi. In dodal, da glede na to, da letalo ni pristalo na nemških tleh tudi oborožena akcija ni prišla v poštev.⁶⁵

Toda Abba Eban je bil neomajen in oster. V pogovoru je zatrjeval, da so bile možne tudi druge alternative za rešitev problema s teroristi in da nevarnost za talce, med katerimi so bili tudi Arabci ni bila tako velika, kot jo je razumela nemška vlada. Le ošvrknil je tudi jugoslovanske oblasti, saj so bili njegovi očitki namenjeni predvsem nemškemu oblastem rekoč, da nima nikakršnega razumevanja za dogajanja v Zagrebu: "...Zunanji minister Scheel je veleposlaniku Ben-Horinu trdno zagotovil, da izročitev zločincev, ne da bi prej izpustili talce, na noben način ne pride v poštev. Toda zgodilo se je ravno obratno in arabski svet sedaj proslavlja veliko zmago..."⁶⁶

V oceni k temu prvemu poročilu o uradnem izraelskem odzivu na izpustitev trojice iz skupine Črni september je von Puttkamer še zapisal, da je dogodek povzročil nov proti nemški val, poročal, da se pred veleposlaništvom zbirajo demonstranti ter da so izraelske oblasti močnejše zastražili tako veleposlaništvo kot rezidenco. Omenil pa je tudi širjenje govoric v nemških medijih, da je ZRN tako ravnala, ker se je že od začetka želela znebiti treh atentatorjev.⁶⁷ Skratka lahko rečemo, da je ta dogodek sprožil najresnejšo krizo v odnosih med obema državama od vzpostavitve diplomatskih odnosov 12. 5. 1965. Izraelci so se v argumentaciji neutemeljenega ravnanja ZRN sklicevali tudi na podatek, da je bilo na ugrabljenem letalu le ducat potnikov in od tega kar 8 Arabcev, zaradi česar naj bi obstajalo malo možnosti za veliko tragedijo s talci. Veleposlanik Puttkamer je poročal v zunanje ministrstvo, da v javnosti krožijo govorice, da je šlo pri tem dogodku za željo ZRN,

⁶² Balantič, "Jugoslavija in mednarodni terorizem v sedemdesetih letih", 185, op. 126.

⁶³ Akten 1972, dokument 352, 1616.

⁶⁴ Ibid., 1615.

⁶⁵ Ibid., 1616.

⁶⁶ Ibid., 1617.

⁶⁷ Ibid.

da se čim prej znebi teroristov ter, da je šlo za dogovorjeno igro teroristov z "Lufthanso" ali pa z uradnimi oblastmi. Predlagal je, da naj se ZRN ostro zoperstavi takim govoricam. V razpravi pred izraelskim knesetom/parlamentom pa so bili tudi poslanci zelo kritični do ravnanje ZRN. Postavili so kar pet jasnih in odločnih zahtev:

- Nemčiji vrniti denar, ki ga je ta namenila žrtvam.
- Preklicati povabilo nemškemu kanclerju Brandtu.
- V Nemčijo ne poslati nobene uradne delegacije.
- Prekiniti kulturno sodelovanje.
- Bojkotirati prireditve nemških diplomatov...⁶⁸

Pred veleposlaništvom pa se je zbralo kakih 500 demonstrantov, ki so nosili tudi plakate proti kanclerju Willyju Brandtu.⁶⁹

V teh prvih pogovorih med Izraelom in ZRN vloga Jugoslavije v zadevi ni bila neposredno izpostavljena in tudi ZRN je ni omenjala, čeprav je v nemškem vodstvu vladalo prepričanje, da je prav Jugoslavija zakrivila neugoden razplet epiloga k Münchnu, zaradi česar je konec oktobra in v začetku novembra prišlo tudi do živahne komunikacije med Bonnom in Beogradom. Nemce je namreč ravnanje jugoslovanskih organov razočaralo. Tako je že ob 14.30 na dan ugrabitve, 29. 10. 1972, *Legationsrat I. Klasse Strotmann* poročal, da je Ministerialdirektorja van Wella iz bonskega notranjega ministrstva prosil, da jugoslovanski vladi sporoči naslednje:

Po zadnjih informacijah bo Lufthansino letalo kmalu pristalo v Zagrebu. Zvezna vlada bi menila, da je prav, da se letalu dovoli pristanek. Ugrabitelji so po letalski radijski zvezi prosili za izročitvi treh v Münchnu zaprtih teroristov... Jugoslovansko oblasti naj bi odgovorile na naslednja vprašanja:

- ali je sposobna prijeti ugrabitelje ne da bi bila v nevarnosti življenja potnikov in posadke.
- primeru, da ni sposobna ali je pripravljena nuditi pomagati pri izmenjavi treh arabskih teroristov za ugrabljeno Lufthansino letalo in njegove potnike...⁷⁰

Strotmann je nadalje sporočal naslovníku na notranjem ministrstvu, da bodo tri v Münchnu zaprte Palestinke z letalom prepeljali v Zagreb, kjer jih bodo izročili jugoslovanskih oblastem. Podčrtal je, da morajo pri tem dobro paziti, da bodo ugrabitelji izpustili potnike in letalo. Vse se je odvijalo zelo naglo, saj je zadevno navodilo kako ravnati v primeru ugrabljenega letala nemško veleposlaništvo v Beogradu dobilo že ob 14.00, zagrebški nemški konzulat pa je navodilo dobil le deset minut kasneje.⁷¹

Veleposlanik Jaenicke je bil v poročilu bonskemu zunanjemu ministrstvu 2. novembra 1972, dokaj kritičen do ravnanja jugoslovanskih oblasti.⁷² Najprej je sicer nekako razumeva-

⁶⁸ PAAA, B 150/1972, Band 267, Botschafter Puttkamer, Tel Aviv, an das Auswaertige Amt, Betr.: Beziehungen zwischen der BRD und Israel; Debatte in Knesseth, 1. 11. 1972.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Akten 1972, dokument 356: Botschafter Jaenicke, Belgrad, an Auswaertige Amt, 2. 11. 1972, 1635-1636, op. 4.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid., 1635.

joče ugotovil, da je pristanek letala, ki so ga ugrabili arabski teroristi, postavil jugoslovanske oblasti pred težko dilemo. Na eni strani zaradi njenih tesnih odnosov do arabskih držav igra vodilno vlogo v neuvrščeni politiki. Da bi ohranila simpatije radikalnih arabskih držav, vedno odločneje in brez pomislekov podpira Palestince, je zatrjeval Jaenicke. Na drugi strani pa je menil, da pa se Jugoslavija počuti stalno ogrožena zaradi terorja hrvaških emigrantskih organizacij in se zato trudi, da bi na mednarodni ravni prišlo do skupnih naporov proti vsakršni teroristični dejavnosti. Prepričan je bil, da bo zato Jugoslavija storila vse, da ne bi prevzela nikakršne odgovornosti pri dogajanju v Zagrebu. Po poročanju veleposlanika ZRN v Beogradu Jaenicka to razumela predvsem v smislu, da bo pogajanja vodila ZRN in da se bo Jugoslavija tako ognila prevzemu odgovornosti.⁷³

Da ima Jugoslavija slab občutek, da bi bila zapletena v dogajanja v zvezi z ugrabljenim letalom, po mnenju veleposlanika Jaenickeja dokazuje tudi, ne-spregledljivo napačno poročanje jugoslovanskega tiska, da nemške oblasti niso dovolile letalu pristanka na münchenskem letališču. To mnenje je Jaenicke "pojasnjeval" s trditvijo, da bi jugoslovanski strani pravzaprav ni preostalo drugega, kot da dovoli pristanek letala v Zagrebu, saj bi drugače na ta način prišla na slab glas pri Arabcih.

Svoje prepričanje, da jugoslovanska taktika, da ne prevzemajo nikakršne lastne odgovornosti je Jaenicke utemeljeval z naslednjimi dejstvi:

- Na našo drugo demaršo⁷⁴, v kateri smo zaprosili za pomoč pri pogajanjih z ugrabitelji, je jugoslovanska stran takoj pozitivno reagirala. Toda očitno je bilo, da jugoslovanska stran meni, da bo pogajanja vodila nemška stran. Jugoslovanski odgovor je temeljil na predpostavki, da bo zagotavljala "nevtralnost" in bo pomagala obema stranema.

- Naši tretji demarši,⁷⁵ v kateri smo izrecno zahtevali, da münchenske atentatorje izročijo le ob poprejšnji izpustitvi potnikov in posadke tudi niso ugodili, prav tako kot prošnji, da ugrabiteljem ne dajo na voljo goriva. Dejansko se je, navkljub temu, po naših informacijah hrvaški notranji minister (Valentin Husjak, op. prev.) resno trudil, da bi dosegel izpustitev ugrabljenih potnikov:

- Ko so münchenski atentatorji pristali v Zagrebu, ni jugoslovanska stran niti poskušala preprečiti njihovega vstopa v Lufthansino letalo, da bi si na ta način zagotovila možnost pogajanja z ugrabitelji. Da bi preprečili morebitne nemške očitke, mi je državni sekretar v zunanjem ministrstvu Petrić pojasnil, da ima jugoslovanska stran v posesti magnetofonski trak z radijskim pogovorom med letalom, ki je prihajalo iz Münchna in ugrabljenim letalom. Iz njena je razbrati, da je bila med kapetanoma obeh letal po radiu dogovorjena takojšnja predaja atentatorjev.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Demaršo s tako vsebino je *Legationsrat* Roth preko Ministerialdirektorja van Wella 29. 10. 1972 ob 15.30 poslal jugoslovanskim oblastem. V njej je nemška stran zapisala, da je pripravljena poslati tri münchenske atentatorje v Zagreb pod pogojem, da bodo atentatorji izročeni ugrabiteljem le če bodo izpuščeni ugrabljeni potniki in posadka. Polega tega pa je nemška stran še zahtevala, da bodo atentatorji vrnjeni nemškimi oblastem, v kolikor ne bi prišlo do dogovora z ugrabitelji. Veleposlaništvo v Beogradu pa je dodalo še zahtevo jugoslovanski vladi, da naj na vsak način ne dovoli ponovnega vzleta letala, torej naj jim ne da goriva oz. dovoljenja za vzlet. Ibid., op. 5.

⁷⁵ Demarša s to zahtevo je bila po isti poti poslana na beograjsko veleposlaništvo in zagrebški konzulat samo 15 minut po drugi demarši, torej ob 15.45.

- Čeprav je hrvaški notranji minister sam vodil pogajanja z ugrabitelji, je v odločilni fazi pogajanja – namreč, ko so ugrabitelji ultimativno zahtevali gorivo – želel prenesti odgovornost za potek pogajanja na nemško stran, saj je od generalnega konzula Laqueurja zahteval pisno polnomočje, da lahko letalo oskrbijo z gorivom.

Dejansko pa je dokazano, da je bilo polnomočje, ki so ga zahtevali od generalnega konzula Laqueurja le manever za pokritje jugoslovanske samostojne odločitve, da bodo letalo oskrbeli z gorivom...⁷⁶

O zadevnem dogajanju na letališču je poročal tudi generalni konzul v Zagrebu Laqueur, ki je v telegramu, naslovljenem na krizni štab zunanjega ministrstva v Bonnu, zapisal, da je dogajanje na letališču že pred pristankom letal v kontrolnem stolpu opazoval skupaj z republiškim hrvaškim notranjim ministrom Valentinom Husjakom. Ta je bil ves čas na telefonski liniji – Laqueur je sklepal da z Beogradom – po pristanku letal pa je nekam izginil. Laqueur je kljub hrupu iz telefonske slušalke lahko razpoznal vedno bolj energično izražanje zahteve ugrabiteljev po tem, da v letalo dotočijo gorivo.⁷⁷

Veleposlanik Jaenicke je v svojem navedenem poročilu Bonnu v dogajanja vmešal tudi Tita. Zapisal je, da je po sporočilih generalnega konzulata v Zagrebu uslužbenec "Lufthanse" 29. 10. ob 18,05 slišal, da je direktor zagrebškega letališča iz centrale (von zentraler Stelle) prejel navodilo, da naj letalo oskrbijo z gorivom, ter dodal:

... Domnevno je to navodilo prišlo neposredno od Tita, ki je dodal, "skrbite zato, da bo ugrabljeno letalo čimprej zapustilo, jugoslovansko državno ozemlje".⁷⁸ Na vprašanje ali je bilo to res ali je šlo le za špekulacijo, pregledano gradivo ne odgovarja.

Kot zadnjega med argumenti za svojo trditev, da je jugoslovanska stran noče prevzeti nikakršne odgovornosti je v poročilu Bonnu navedel zavrnitev prošnje ministra Scheela jugoslovanski vladi z dne 29. 10.: "... Prošnjja, ki sem jo v imenu gospoda ministra predal kot zadnji poskus, da bi z ne dodelitvijo dovoljenja za štart dosegli izpustitev potnikov in posadke, istočasno pa ponuditi ugrabiteljem in atentatorjem odhod z arabskim letalom, je državni sekretar označil za neizvedljivo..."⁷⁹

Veleposlanik Jaenicke je svoje poročilo sklenil z oceno, da ni nikakršnega dvoma o tem, da so bile jugoslovanske zadevne aktivnosti od vsega začetka ciljno vodene iz centra. Izrazil je prepričanje, da je, glede na pomembnost tega dogodka za jugoslovansko zunanjo politiko, mogoče sklepati, da je Tito res sam sprejel najpomembnejše odločitve. Dodal pa je še, da je jugoslovanska stran v celoti dosegla svoj zastavljeni cilj, t. j. na vsak način preprečiti nejevoljo Arabcev. Prav tako, po njegovem mnenju, glede na to, da so bili v Libiji potniki in posadka izpuščeni, letalo pa vrnjeno, ni na jugoslovanske odnose z ZRN padla nobena senca. Zapisal je še, da je na osnovi pogovorov, ki jih je imel v Beogradu in na osnovi opazovanj generalnega konzulata v Zagrebu, mogoče trditi, da diplomatski

⁷⁶ Akten 1972, dokument 356: Botschafter Jaenicke, Belgrad, an Auswärtige Amt, 2. 11. 1972, 1637.

⁷⁷ Balantič, "Jugoslavija in mednarodni terorizem v sedemdesetih letih", 185, op. 126; povzeto po: PAAA, Bestand B 150, Fernschreiben Nr. 186, 30. 10. 1972.

⁷⁸ Akten 1972, dokument 356: Botschafter Jaenicke, Belgrad, an Auswärtige Amt, 2. 11. 1972, 1637.

⁷⁹ Ibid.